

Biskop Atle Sommerfeldt :

Nyttårsforedrag 2015: For fattig og rik

Store endringer

I mars hadde jeg visitas i Gjerdrum. Det er en kommune som gjennomgår store endringer og som ser på seg selv som en **drabantbygd**. Landskapet er nesten 90 % skog og dyrket mark og gir inntrykk av å være en veldrevet skog- og landbruksbygd. Men det er neppe mer enn 100 årsverk i hele denne sektoren i Gjerdrum. Flertallet arbeider utenfor kommunen i nye kompetansebedrifter, i offentlig sektor og servicenæringer.

Gjerdrum er i sterk endring. Den pågående kommunereformen kan også sees som en prosess som søker å tilpasse kommunestrukturen til de store endringene Gjerdrum og så å si alle kommunene i Borg bispedømme gjennomgår. I høst har denne reformen vært tema i mange samtaler jeg har hatt med ordførere og fylkesmenn. Mitt inntrykk er at endringene i kommunene i Borg er så store at vi vil se et helt annet kommunekart i bispedømmet etter Stortingsbehandlingen våren 2017. Mye vil - så vidt jeg forstår - være avklart i løpet av 2015. Reformen avspeiler endringer, men vil også selv føre til ytterligere endringer i lokalsamfunnene med mål om at dette skal bli til det bedre for befolkningen.

Når Gjerdrum kaller seg selv en drabantbygd knytter en seg til kjennetegn vi forbinder med drabantbyene. Grunnmønsteret er avstand mellom bosted og arbeidsted, stor innflytting og svekkede sosiale nettverk. Grunnlaget for de livsnødvendige sosiale nettverkene utenfor hjemmet i storfamilie, arbeidsplasser og lokale foreninger endres og svekkes. Sammen med en langt mer stillesittende livsstil utgjør dette viktige risikoelementer for folkehelsen, og særlig den psykiske helsen. Folkehelsebarometeret for Gjerdrum ser bra ut. De fleste indikatoren er på pluss-siden i forhold til landsgjennomsnittet. Men i samtalen med kommunens ledelse ble det klart at folkehelsebarometerets gode gjennomsnitt tilslo at en betydelig – og økende - befolkningsgruppe sliter med å tilpasse seg den endrede lokalsamfunnsvirkeligheten. Skolene meldte om økt behov for å ledsage ungdommer – og i stigende grad barn - i møte med en prestasjonspregede kultur og ustabile familieforhold. Noe av det tristeste jeg leser er eldre mennesker som føler at de ikke lenger behøver å leve, fordi de nå er avhengig av at noen støtter dem i hverdagen og de selv ikke kan prestere som tidligere og derfor har tapt mye av det samtidskulturen hevder gir livet mening. Dette er nok

en av årsakene til at en rapport fra Folkehelseinstituttet melder at 19 % av eldre over 60 år er deprimerte og at forekomsten er dobbel så høy på sykehus og sykehjem.

Gjerdrum er ikke et unntak, men regelen. Jeg har i løpet av mine tre år som biskop hatt 16 visitaser i 13 kommuner, møtt samtlige ordførere ved flere anledninger og hatt samtaler med ledelsen innenfor utdanning, helse og omsorg. Jevnt over meldes det at flertallet opplever økt velstand og helse, mens det er en økende andel i de fleste kommunene som sliter med å få livene sine til å henge sammen på en god måte både økonomisk, helsemessig og sosialt.

Større ulikheter

En tradisjonell målestokk for ulikhetene i et samfunn er ginikoeffesienten og forholdet mellom de høyeste og laveste inntektsgruppene. Siden 1980 har de høyeste 20 %-ene i Norge økt inntekten sin med 87 %, mens de laveste 20 %-ene har økt med 62 %. Forskjellene er med andre ord blitt større og ginikoeffesienten har derfor økt med 10 %. Ginikoeffesienten for kommunene i bispedømmet viser at forskjellene i Akershus er noe større enn landsgjennomsnittet og noe lavere i Østfold, og må antas å følge den generelle utviklingen i Norge.

Fjorårets mest diskuterte saksprosabok var Thomas Pikettys «Kapital i det 21. århundre». Han påviser ved historisk analyse at ulikhetene i de industrialiserte landene nå nærmer seg nivået fra slutten av 1800-tallet. En indikator er at de 10 % rikeste i Norge i løpet av de siste 20 årene har økt sin andel av totalinntekten med nesten 10 % - fra drøyt 20 % til snaut 30 % av den samlede inntekt, mens den i 1870 var 40%. Piketty retter også søkelyset mot de aller rikeste og påviser at den rikeste prosenten har økt avstanden til resten. Den britiske organisasjonen Oxfam har i forlengelsen av dette beregnet at verdens 85 rikeste personer eier like mye som den fattigste halvparten av klodens befolkning.

Piketty påviser at økt ulikhet gjelder i de industrialiserte landene, i ny-industrialiserte land, i fattige land og mellom land globalt. Han mener at dette truer den samfunnskontrakten som har skapt de gode samfunnene i OECD-området og vil true den nasjonale og globale stabiliteten.

OECD offentliggjorde i desember i fjor en analyse som bekrefter at ulikhetene i OECD har økt betydelig de siste 30 årene, men legger mer vekt på at de laveste inntektstgruppene sakker

akterut enn at den øverste prosenten stikker i fra. De mener at økte ulikheter i OECD-området har redusert den økonomiske veksten betydelig, og knytter den særlig til et svekket utdanningsnivå. De hevder også at en god fordelingspolitikk fremmer vekst. Her er de enige med Piketty som anviser utdanning, innovasjon og grønn teknologi som den bærekraftige veien fremover. Dette er strategier som både Akershus og Østfold fylkeskommune kjenner seg godt hjemme i.

Norges særpreget

Selv om vi ser at ulikhetene vokser også i Norge, er likevel særpreget ved Norge først og fremst at vi har en av verdens laveste ulikheter målt i ginikoeffesient og samtidig er vi regelmessig i tetskjiktet i FNs Human Development Index. Det er disse to trekkene ved Norge som danner den nordiske modellen. Modellen ble forhandlet frem mellom ulike interessegrupper og en aktiv stat i første halvdel av forrige århundre. Det ble utformet en politikk der erkjennelsen av at fattige og rike sammen skal bygge en nasjon ble dominerende i alle partier. Slik er det fortsatt i Norge.

Debatten om inntekstfordeling er viktig. Men det er i 2015 minst like presserende å realisere den felles ambisjonen om at alle som lever i Norge skal inkluderes i det Norge som nå vokser frem. Tendensene vi ser til sosial marginalisering og utenforskap kan vi ikke tillate utvikler seg videre og kommer ut av kontroll. Det er et privilegium i Norge at vi, til forskjell fra de fleste andre land, har stor grad av politisk enighet om å føre en aktiv politikk for å videreutvikle Norge som et inkluderende samfunn der fellesskapet har et ansvar for at alle borgerne skal få delta med sine bidrag. Det er betegnende at begge fylkeskommunene i bispedømmet har som ett av sine folkehelsemål å bidra til utjevning av sosial ulikhet.

Kirkens budskap til fattig og rik i møte med sosial ulikhet

Kirken henter sitt grunnlag for møtet med samfunnsmessig ulikhet i Jesu liknelse om «Den rike mann og Lasarus». Den liknelsen forteller hvordan den navnløse rike mannen og den fattige Lasarus etter sin død får ulik skjebne. Den fattige Lasarus lever i Guds omsorg og velsignelse, mens den rike mannen lever i lidelse og nød utestengt fra fellesskapet med Gud. Liknelsen bygger på Det gamle testamentets etikk og viser at Gud ledsager den fattige og utfordrer den rike til ansvar overfor fattige og utstøtte medmennesker. Kirkens oppdrag er

derfor å myndiggjøre fattige og utstøtte, og utfordre de velstående og mektige til ansvar og kamp for rettferdighet for alle.

I kirkens historie har dette oppdraget alltid vært representert, men med meget varierende styrke og med svært ulik profil og innhold. I de siste 200 årene har vi i Norge sett hvor vanskelig det har vært for Den norske kirkes lederskap å akseptere endringene fremført av myndiggjorte bønder og legfolk i Haugebevegelsen og organiserte interesseorganisasjoner i arbeiderbefolkningen og blant minoriteter. I vår tid må kirkens engasjement for fattig og rik utfoldes i et demokratisk og rettighetsbasert velferdssamfunn der vår særlige oppgave er å løfte frem og ledsage mennesker som på ulike måter sliter med å finne sin rettmessige plass i et inkluderende og mangfoldig Norge. Vi må ha et særlig blikk for dem som marginaliseres og opplever kulturens prestasjonspress særlig tungt, enten det er på skole, sykehjem eller arbeidsliv.

La meg nevne tre eksempler:

Jeg har de to foregående årene pekt på kommunenes ansvar for å følge anmodningen om å **bosette personer** som har fått opphold i Norge, enten fordi de trenger beskyttelse eller på humanitært grunnlag. I 2012 utfordret jeg kommunene til at vi i grunnlovsåret 2014 burde bosette 1000 flyktninger, opp fra 514 som var vedtakene i 2012. Vi kom omtrent halvveis: I 2014 var det vedtak om 710, 75 % av anmodningen, en betydelig økning. Men det er fortsatt et godt stykke igjen for at lokalsamfunnene oppfyller sine forpliktelser. Fra min side sett er det bra at Fylkesmannen i Østfold nå får økt mandat til å følge opp kommunene og rydde unna lokale flaskehals for bosetning, som jo kan være reelle nok. Og vi bør alle være svært bevisst på at vi aktivt deltar med å skape inkluderende fellesskap.

Det er grunn til å understreke at **mennesker med nedsatt funksjonsevne** ikke må bli salderingsposter i stramme kommunebudsjetter. Vi har i 2014 fra bispedømmets side hatt flere meget konstruktive dialoger med kommunene om å legge til rette for tjenestemottageres rett til religiøs livsutfoldelse. Men vi mottar også meldinger fra funksjonshemmedes interesseorganisasjoner om at rammer reduseres og saksbehandling er tilfeldig og urimelig – til stor belastning for brukere og foresatte.

Vi er nødt til å finne måter der alle **barn og unge** gis trygghet og muligheter til å finne sin plass i fremtidens Norge med de ressurser de har, samtidig som **eldre og pleietrengende** må gis trygghet for hvor viktig deres tilstedeværelse er i fellesskapet vårt.

På disse og flere områder ser jeg stadig gode eksempler på hvordan lokalkirken bidrar konkret og håndfast i å håndtere disse utfordringene. Dette må vi få til mer av i årene fremover.

Klimakrisen

Klimakrisen øker forskjellen mellom land og mennesker, potensielt dramatisk. Vi i Norge kan ikke løpe fra vårt ansvar for klimakrisen siden vi er en av verdens største olje- og gassprodusenter og som følge av det har en ufattelig stor formue som vi alle har eierskap til og nytte av. Denne formuen gjør oss som fellesskap til en av verdens største aksjeeiere. Det forplikter oss til å være en ledende investor i grønn teknologi i tillegg til drastiske utslippskutt og finansielle overføringer til fattigere lands tilpasning til de store klimautfordringene.

I lys av klimakrisen er det all grunn til bekymring over at den rådende globale økonomiske politikken øker ulikheter når klimakrisen i seg selv vil øke disse dramatisk. I møte med klimakrisen trenger verden en økonomisk politikk for økt global utjevning, ikke for økte forskjeller.

I august i år vil «Pilegrimsvandring for klima» gå gjennom Borg bispedømme på vei til det store klimamøtet i Paris. Vi legger opp til å følge den historiske pilegrimsruten gjennom Borg med ulike punktmarkeringer langs ruten, som også vil inkludere interreligiøse markeringer. Klimakrisen og vårt spesielle ansvar som norske gjør at denne pilegrimsvandringen, i tillegg til å være en fin anledning til mosjon i Friluftslivets år, vil måtte knytte seg til borselementet i pilegrimstradisjonen. For å bøte på vårt medansvar for klimakrisen går vi til toppmøtet og krever en ny global og rettferdig klimapolitikk som stiller nye krav til Norge som nasjon.

Religiøs ekstremisme

2014 ble avsluttet og nyåret har begynt med flere terrorhandlinger som hevder å ha religiøs motivasjon. 22. juli-massakren hadde også dette elementet i seg. Moskebrannene i Sverige, skolemassakren i Pakistan og henrettelsen av journalister og politifolk i Paris avdekker hvor nødvendig det er å styrke tros- og livsytelsesfunns kapasitet til å veilede mennesker ut av

fristelsen til eksklusivitet og vold og stimulere samhandling og gjensidig respekt for ulike livsformer.

I november hadde vi rådslag mellom religiøse ledere om religiøs radikaliserings og praktisk dialogarbeid. Rådslaget fant sted i Den bosniske moskeen i Sarpsborg og samlet ca 15 religiøse ledere fra moske og kirke. I tillegg deltok statsråd Widvey med følge og ordføreren i Sarpsborg. Den bosniske moskeen består av mennesker som i Bosnia på 1990-tallet ble utsatt for ekstremisme fra mennesker med kristen tilhørighet. I dag er det primært unge med muslimsk tilhørighet som deltar i voldelig ekstremisme mot annerledes troende, både muslimer og kristne. Under rådslaget hadde vi en meget fruktbar utveksling av synspunkter og tiltak. En av de faktorene som bidrar til dagens ekstremisme på muslimsk hold i Norge, og til europeisk ekstremistisk anti-islamisme, er at mennesker blir marginalisert i arbeids- og samfunnsnivå. Dette kan ikke først og fremst møtes med sikkerhet og overvåkning, men med å forsterke inkludering slik at alle blir med i å skape det nye og mangfoldige Norge. Arbeidet med å utvikle fellesverdier og handlingsfellesskap på tvers av religiøse skiller må være en prioritet for kirken i årene fremover og vi har mye inspirasjon å hente fra våre søsterkirker i Sverige og Tyskland.

En annen virkelighet er allerede her

I møte med store og økende ulikheter globalt og lokalt gir kirkens sentrum en realisert visjon av en annen verden. I kirken er det slik at det ikke er forskjell på folk. I kirken finnes ikke jøde eller greker, slave eller fri, mann eller kvinne, alle er ett i Kristus, slik Paulus skriver til menigheten i Galatia i dagens Tyrkia. Mange ytre kjennetegn og motstridende vedtak har bidratt til å trekke et slør over denne visjonen i mye av kirkens fremtredelsesform.

Men kirken er tilstede i alle lokalsamfunn i Norge, og vi brukes: 70 % av befolkningen meldte i statens omdømmeundersøkelse at de hadde vært i kontakt med kirken i 2012/2013, 43 % ansikt til ansikt med prest, kateket eller diakon.

Kirken er gjenkjennbar globalt på tvers av kulturelle og konfesjonelle forskjeller og utgjør verdens største flerkulturelle fellesskap.

I kirkens kjernevirksomhet synliggjøres kirkens likhetsvisjon:

I dåpen settes vi inn i den store økologiske sammenhengen ved vannet som vi døpes i.

Dåpsritualet er det samme uansett kjønn, status og etnisitet.

I nattverden mottar vi samme porsjon, uansett økonomiske muskler.

Vi forenes med den korsfestede og oppstandne Kristus i brød og vin, som er frukten av jorden og menneskers arbeid.

Presten leser de samme ordene ved hver eneste jordfesting uavhengig av sosial klasse: «Av jord er du kommet, til jord skal du bli, av jorden skal du igjen oppstå».

Gud har i Jesu fødsel gitt alle mennesker tilgang til seg og gitt oss håp om å få del i Jesu seier over død, skyld og ondskap - til livskraft og livsmot i hverdagen og i all evighet.

I bønn og arbeid skal Den norske kirke i Borg være en del av et globalt pilegrimsfelleskap som gjenspeiler Guds nåde og gir mennesker mer smak av himmel på jord.